

KISS KÁROLY-MAJOR GYÖNGYI: A RENDSZERVÁLTÁS ELSŐ NÉGY ÉVÉNEK GAZDASÁGPOLITIKAI DILEMMÁI ÉS ALTERNATÍVÁI

Bertalan Péter: *Sorsfordító évek 1990–1994*, Budapest, VERITAS könyvek 28, 2023

Az Antall-kormány a rendszerváltás szinte megoldhatatlannak látszó feladatokkal szembesült. Át kellett alakítani az egyébként az 1968-as reform óta sikeresen működő, de csődbe jutott szocialista piacgazdaságot tőkés piacgazdasággá. Ez az állami tulajdon lebontását, a vállalatok magánkézbe adását jelentette, és az árak teljes felszabadítását, az állami paternalizmus leépítését, valamint a mezőgazdaság magánosítását. A szocialista rendszer azért jutott csődbe, mert a gazdaság alapját képező, a szovjet piacra történő szállításoknak igen nagy volt a nyugati importigénye, és ehhez egyre nagyobb hitelfelvételekre volt szükség. A külföldi adósság elérte a 21 milliárd dollárt, és annak törlesztését, kamatait a rendszer már nem volt képes fizetni. A gazdasági rendszerváltást tehát egy államcsőd-közeli állapotban kellett megvalósítani.

Bertalan Péter összefoglalja a témát feldolgozó ismertebb könyvek legfontosabb megállapításait, kutatási eredményeit. Így Árva László és Diczházy Bertalan, Lentner Csaba, Matolcsy György, és Sárközy Tamás munkáit. (Ugyancsak 2023-ban jelent meg Botos Katalin *Egy közgazdász élete a köz szolgálatában* c. könyve, melyben a szerző az Antall- majd a Boross-kormány tagjaként szerzett információit, tapasztalatait írja le a rendszerváltás gazdaságpolitikai nehézségeiről és dilemmáiról.)

A könyv igazán nagy értéke, hogy 220 oldalnyi szakszerűen összeválogatott és lábjegyzetekkel, magyarázatokkal bőven ellátott belső dokumentumot közöl, melyek Antall József miniszterelnöksége idején születtek és számára készültek. Ez – ahogy mondani szokás – valóságos kincsesbányája a korszak iránt érdeklődőknek. Van köztük helyzetelemzés, intézkedésekre vonatkozó javaslat, a nemzetközi gazdasági környezetet ismertető anyag. A legtöbb Matolcsy Györgytől és az MNB-től származik. Olvashatjuk Hieronymi Ottó, Diczházi Bertalan, Cinkotai János és Mellár Tamás kormányfőtanácsadók sok, Antall József számára készített elemzését. Botos Katalin, a kormány tagjaként a bank- és pénzügyi rendszer átalakításáról írt beszámolókat. A kormány gazdaságpolitikai kabinetjének anyagait, Lámfalussy Sándor, Bod Péter Ákos és mások feljegyzéseit is közreadja a kötet.

A gazdasági rendszerváltás legfontosabb, és legtöbbet vitatott, legszélesebb érdeklődést kiváltó témája az adósságtörlesztés és a privatizáció volt. Az eladósodást illetően jogos elvárás lett volna, hogy Amerika és Nyugat-Európa – a nemzetközi pénzügyi szervezetek révén – hozzon létre egy olyan segélyalapot, mely megkönnyíti a piacgazdaságba való átmenetet, de ez nem történt meg. Magyarország még a kétoldalú adósságelengedésre sem számíthatott (szemben a lengyelekkel), mert döntő részben magánhiteleket vett fel. Az Antall-kormánynak rendkívüli ügyességre volt szüksége, hogy az államcsődöt elkerülje.

A privatizáció mikéntje súlyos társadalmi kérdéseket is felvetett: mennyiben indokolt a korábbi tulajdonosok kárpótlása, és az állami vagyon szétosztása során

mennyiben kövessék a társadalmi egyenlőségi szempontokat (kapjanak-e az állampolgárok állampolgári jogon tulajdonrészt – mint ahogy az Csehszlovákiában történt) és a szakmai szempontokat. Ezt a rendszerváltás első kormánya jól-rosszul megoldotta.

Viszonylag kevesebb figyelem fordult a bankok konszolidációjára és az új bank- és hitelezési rendszer kiépítésére – ennek sikeres megvalósítása elsősorban Botos Katalin, az Antall, majd a Boros-kormány tagjának nevéhez fűződik.

A gazdasági rendszerváltás egyik legkritikusabb területe az volt, hogy mi történjék a nagyvállalatokkal. A nagyvállalatok sorsát eldöntő politika – véleményünk szerint – nem kapta meg a súlyához képest megfelelő figyelmet. Mára már világosan látszik, hogy a rendszerváltás kormánya itt kudarcot vallott, nem sikerült őket megmenteni. A Monarchia idején a többnyire bevándorolt zsidó származású üzletemberek által alapított nagyvállalatok hatalmas ütemben fejlődtek. A Horthy korszak idején tovább virágoztak, túléltek a Rákosi-rendszert, a Kádár-rendszer idején pedig a Szovjetunióba irányuló magyar export gerincét adták: a Ganz-MÁVAG, a Csepel Művek, a Tungsram, a Győri Vagon- és Gépgyár, a Digép és a többiek. Újak is létrejöttek: Ikarusz, Videoton, Hajdu, Lehel. A mezőgazdasági, az élelmiszeripari termékek és a nagyvállalatok által gyártott gépek és berendezések exportja ellenében kaptuk az olajat, a földgázt és a nyersanyagokat; ez a csere képezte a magyar–szovjet gazdasági kapcsolatok gerincét és ez volt a magyar gazdaság „rezsihordozója”. De a gazdasági rendszerváltást, a demokráciát már egyik hazai nagyvállalat sem élte túl (utoljára 2023-ban a Tungsram maradványa is kimúlt).

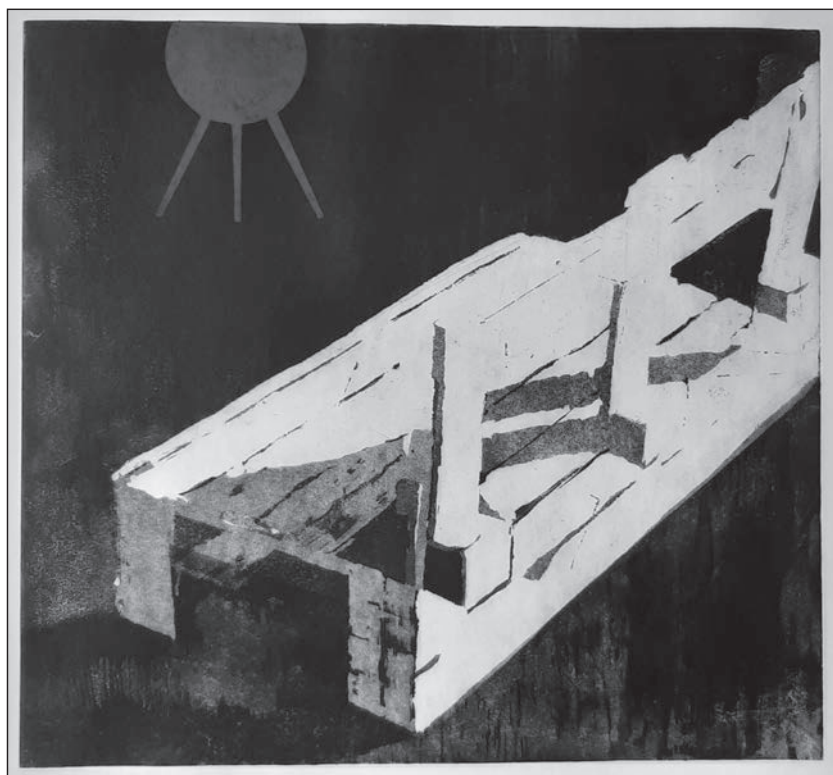
A dokumentumokban itt-ott felmerül a téma; hogy pl. nem sikerült a szovjet – 1991 augusztusa után orosz – piacon hatalmas részesedéssel bíró magyar autóbuzsgyártást a németeknek eladni. Vagy hogy az oroszok „nem voltak fizetőképesekek”, „az orosz piac összeomlott”. Ez érthetetlen, hiszen energia- és nyersanyagexportjuk volumene változatlanul hatalmas volt. Véleményünk szerint e kérdés nem megfelelő súlyú kezelésében fontos szerepet játszott, hogy Kádár Béla akkori külgazdasági miniszter, az akadémiai körökből pedig Csaba László és Palánkai Tibor azt hirdették, hogy a magyar–szovjet/orosz gazdasági kapcsolatokat mielőbb le kell építeni, mert a szovjet/orosz piac igénytelensége hátráltatja a magyar műszaki fejlődést. Ez igaz, de az orosz piac megtartása lehetővé tette volna, hogy a vállalatok hosszútávú modernizációba kezdjenek. Kézenfekvő, hogy a Nyugat minden vonatkozásban helyettesíteni tudta az Oroszországba irányuló magyar exportot. De a magyarok átmenetileg kihasználhatták volna árelőnyüket, piaci ismereteiket, és ez zavartalanabbá tette volna a gazdasági rendszerváltást. És nagy hagyományú nagyvállalataink nem mentek volna egymás után tönkre, lehetőségük lett volna alkalmazkodni a nyugati piac magasabb műszaki követelményeihez.

A dokumentumokból kitűnik, hogy az Antall-kormány nem is törekedett a nagyvállalatok megmentésére. Az privatizációs politikájának része volt. Az volt az elképzelés, hogy a privatizáció során a magyar ipar ászait a hasonló profilú külföldi nagyvállalatok kezére kell adni, és az majd biztosítja továbbélésüket. Ez a politika azok

leépítéséhez vezetett, egyedül az Electrolux fejlesztette tovább a Leheld. A kérdés szélesebb összefüggésbe helyezve úgy hangzik, hogy miért van egyáltalán szükség hazai tulajdonú nagyvállalatokra; miért nem elegendő az, ha a külföldi tőke nagy arányban jelen van az országban. A válasz az, hogy a mai világban a fejlettségi szintet nem a feldolgozóipar aránya, hanem a kutatás, a fejlesztés, a digitalizáció határozza meg, és ez a tevékenység általában nem a külföldi működőtőke tevékenységéhez kötődik, hanem megmarad az anyavállalatnál. Ez a téma ma is aktuális, hiszen van jelentős, külföldi tőkével működő magyar ipar, van széleskörű kisvállalati szektor, de nincsenek hazai nagyvállalataink.

Mindenesetre a könyv részletesen dokumentálja a bejövő tőkemozgásokat: az Alcoa, az Elektrolux, a Geeneral Electric, a General Motors, a Ford, a Suzuki, az Unilever és a többiek hazai befektetéseit. A későbbiek során vált ismertté, hogy ezek nem minden esetben a már meglévő hazai kapacitásokat akarták fejleszteni; gyakran „piacot vettek” és elfojtották a konkurenciát.

Bertalan Péter könyvének felbecsülhetetlen értéke, hogy nyilvánosságra hozza azokat a gondosan kiválasztott dokumentumokat, melyek a tényleg sorsfordító 1990–1994-es évek gazdaságpolitikájának alakításáról tanúskodnak.

JÓNÁS PÉTER: *Fesztivál után*, (aquatinta), 2022